

FİKRİ MÜLKİYET HAKKI

Araş. Gör. Levent YÜNLÜ*

I. Giriş

Fikri mülkiyet haklarının günümüzde, özellikle de milletlerarası antlaşmaların imzalanması ve hukuk dünyamıza çeşitli yeni düzenlemeler ile girmeleri yoluyla kapsamı genişlemiştir. İnsanoğlunun kendi zihni faaliyetini kullanarak çeşitli modeller, eserler ortaya koymaları, bu koymuş oldukları eserler ve zihni ürünleriyle bir anlamda bütünleşmelerini sağlar ve bu, fikri ürünlerle ortaya koyan kişiler arasında maddi ve manevi bağ oluşturur. Bu bakımdan fikri mülkiyet hakkı, korunması çok değerli olan haklardandır.

Genel olarak bakıldığında fikri mülkiyet hakkının bir insan zihninin ürünü olduğunu, gayrimaddi mallar üzerinde kurulabildiğini, özel hukuka ilişkin bulduklarını söyleyebiliriz. Ayrıca fikri mülkiyet hakkı, bir "mutlak hak"tır ve de sahibine maddi ve manevi bir çok yarar sağlar. Fikri mülkiyet hakların, bir mutlak hak olmasının sonucu, herkese karşı ileri sürülebilme kabiliyetidir.

Günümüzde, fikir ve sanat eserleri, patentler, faydalı modeller, endüstriyel tasarımlar, markalar, coğrafi işaretler ve çipler, fikri ve sınai hak adı altında "fikri mülkiyet hakkı"nın konusunu teşkil ederler.

---

* İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Devletler Özel Hukuku Ana Bilim Dalı Araştırma Görevlisi.

II. Fikri Mülkiyet Kavramı

A. Terminoloji

Fikri mülkiyeti ifade etmek için, İngilizce'de "Intellectual property", Almanca'da "Immateriale-güterrecht" ve Fransızca'da "Propriété Intellectuelle" terimleri kullanılmaktadır¹. Dilimizde de yine bu kavramların karşılanması amacıyla, "fikri mülkiyet", "fikri ve sınai mülkiyet" ve "fikri, sınai ve ticari mülkiyet" terimlerinin yer aldığı görülmektedir². Bu terimlerin kapsadığı alana, patentler, faydalı modeller, endüstriyel tasarımlar, menşe ve mahreç işaretleri, ticari ad ve ünvanlar, markalar, benzeri işaret ve sembol ve logolar, telif hakları ve teknolojinin gelişimiyle meydana çıkan ve telif haklarının korunması altına giren bilgisayar programları ve bazı ülkelerde özel kanunlarla korunan microchipler yani dilimizdeki karşılığıyla yarı iletken ürünlerin topografyaları girmektedir³.

Bu terimlerin içerikleri incelendiğinde, gerek "fikri mülkiyet", gerek "fikri ve sınai mülkiyet" gerekse "fikri ve sınai ve ticari mülkiyet" terimleri arasında çok bir farkın bulunmadığı görülebilir. 1970 yılında yürürlüğe giren ve kısaca WIPO/OMPI olarak da anılan, Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü Sözleşmesinde ve de yine, kısaca TRIPS olarak ifade edilen "Ticaret Bağlantılı Fikri Mülkiyet Anlaşmasında", hem patentler (buluşlar), markalar ve tasarımlar hem de fikri ve sanat ürünleri yer almaktadır. İngilizce karşılığı "Intellectual property" olan ve Türkçe'ye "fikri mülkiyet" olarak çevirebileceğimiz kavramın içine, bu sayılanların hepsi girmektedir. İngiliz ve Amerikan doktrinde bu şekilde, "fikri mülkiyet" kavramına verilen bu geniş anlam, bütün dünya ülkelerinde geniş bir yaygınlık kazanmıştır. Bu yaygınlığın kazanılmasıyla, "fikri ve sınai mülkiyet" teriminde yer alan ve fikri mülkiyet kavramıyla, fikir ve sanat eserlerini ve sınai mülkiyet kavramıyla, patentleri, markaları, ticaret ünvanlarını ve diğer ad ve işaretleri içeren görüş artık geçerliliğini yitirmiştir. Sadece fikir ve sanat eser-

1 ERDEM Bahadır, *Patent Hakkının Korunmasına ve Patent Hakkına İlişkin Sözleşmelere Uygulanacak Hukuk*, 2.Baskı, İstanbul 2002, 9.

2 TEKİNALP Ünal, *Fikri Mülkiyet Hukuku*, İstanbul 1999, 1.Baskı, 1.

3 ERDEM (dn. 1), 9.

lerinde bir "fikri ürün" söz konusu değildir. Fikir ve sanat eserleriyle birlikte, patent, marka, ticaret unvanları ve de diğer ad ve işaretlerde de bir "fikrilik" unsuru bulunmaktadır ve bunlar da, bir fikri faaliyetin sonucuyla ortaya çıkmışlardır⁴. Bu bakımdan böyle bir ayırımın yapılması kanaatimce de, çok doğru olmaz. Fakat yine de, fikri mülkiyet terimi ile, eski dilde karşılığı telif hakları olan ve şimdi fikir ve sanat eserleri olarak ifade edilen kavramın kastedildiği, buna karşılık "sınai mülkiyet" terimi ile, patent, marka, ticaret unvanları ve de diğer ad ve işaretlerin belirtildiğini ortaya koyan görüşler de mevcuttur⁵.

B. Tanım

Fikri mülkiyet hakları veya fikri ve sınai mülkiyet hakları konusunda, bir tanım vermek gerekirse, bu hakların, insan beyninin bir ürünü olan, gayri maddi mallar üzerinde mutlak hakkı ve hakimiyeti ifade eden haklar olduğunu söyleyebiliriz⁶. Bu konuda bir örnek verecek olursak, bir konser ses sanatçısı tarafından yorumlanmasa da yine "fikir ve sanat ürünleri hakkı" yani "telif hakları" ile korunacaktır. Ses sanatçısının bu konseri bir plak ya da bir kasete, çekilerek, bastırılması ve satışa konulması, telif hakları konusunu ilgilendiren iki durumun daha ortaya çıkmasına neden olabilecektir. Kaset ve plakların, diğer kaset ve plaklardan ayırtdilmesini sağlayacak olan işaretlerde, marka kavramı ile güvence altına alınacaktır. Ses sanatçınının bu konserde çekilen fotoğrafı taşıyan kaset ve plak da yine, telif hakkı kapsamında korunacaktır. Fikri haklara ilişkin verilen bu örnekte görüldüğü üzere, herbiri bir fikri faaliyetin ürünü olan bu haklar, birbirlerinden farklı biçimde korunmaktadırlar. Bu farklı korunma alanlarının hepsi aynı kaset veya aynı plak üzerinde bulunabilirler. Bu da bize genel olarak fikri haklar bakımından bir genel düşünce ortaya koyabilmektedir⁷.

4 TEKİNALP (dn.2), 1-2.

5 AYİTER Nuşin, *Hukukta Fikir ve Sanat Ürünleri*, 2.Baskı, Ankara 1984, 3-4-5.

6 ERDEM (dn. 1), 11.

7 ERDEM (dn. 1), 11.

III. Fikri Mülkiyet Hakkı Konusunda Ortaya Konulan Teoriler

İnsanların fikri faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan bu emek ürünleri üzerindeki hakların niteliği nedir? İşte bu hakların niteliğini açıklayan birçok teori ortaya konmuştur. Bu ortaya konulan teorilerin bir kısmı da, pozitif hukuktaki düzenlemeler bakımından da etkili olmuştur⁸. Bu teorileri kısaca şu şekilde sıralayabiliriz.

1. Fikri Mülkiyet Teorisi
2. Tekelci Hak Teorisi
3. Şahsiyet Hakları Teorisi
4. Eser Sahipliği Teorisi (Monist Teoriler)

A. Fikri Mülkiyet Teorisi

Bu teori, "Tabii Hukuk" akımının etkisiyle ortaya konmuştur. Bu teoriyle, kişilerin, kendi fikri faaliyetleri sonucu ortaya çıkan ürünleri üzerinde mülkiyet hakkı gibi tabii haklarının da bulunduğu kabul edilmiştir⁹. Bu teoriye göre, eser sahibi bir kişinin, kendi fikri faaliyeti sonucu bir ürün ortaya koyması ve bu ürün üzerindeki hakkı, tabii hukuktan gelen, kaynaklanan bir haktır ve bu haklar, kişiye verdiği yetkiler doğrultusunda mülkiyet haklarına benzemektedirler. Bu fikri faaliyeti ortaya koyup bir fikri ürün yaratan kişi, mülkiyet hakkında olduğu gibi, bu hakkını, üçüncü kişilere karşı ileri sürebilmekte ve üçüncü kişilerin, bu hakkı kullanabilmelerini men edebilmektedir¹⁰.

Fikri mülkiyet teorisi, "Tabii Hukuk Okulu" ile birlikte ortaya çıkmış ve Fransız İhtilalini takip eden 1791 ve 1793 tarihli kanunlarla da pozitif hukukta yerini almıştır. Bu teoriyle, ortaya çıkan "edebi mülkiyet", "sınai mülkiyet", "ilmi mülkiyet" ve de "ticari mülkiyet" kavramları da gerek pozitif hukuk gerekse doktrinde kullanılan kavramlar olmuşlardır¹¹.

⁸ EREL Şafak, *Türk Fikir ve Sanat Hukuku*, 2.Baskı, Ankara 1988, 9.

⁹ AYİTER (dn. 5), 33.

¹⁰ EREL (dn. 8), 18.

¹¹ ERDEM (dn. 1), 18.

Fikri ürünler üzerindeki hakları teknik olarak mülkiyet hakkı olarak nitelendirmek söz konusu olmaz, zira bu hakların teknik anlamdaki mülkiyet haklarından bir takım farkları vardır. Bu farklardan birincisi, süre bakımından kendini gösterir, fikri mülkiyet hakları, süre bakımından, mülkiyet haklarına göre sınırlıdır. Mülkiyet hakları bakımından bir korunma süresi mevcut değildir. Bununla birlikte, fikri hakların önemli bir bölümünü, manevi haklar oluşturur. Malikin mülkiyet hakkı üzerinde manevi hakları bulunmamaktadır. Bir diğer fark da bu hakların devri açısından söz konusu olacaktır. Teknik olarak mülkiyet hakkının, mutlak olarak devri mümkün olduğu halde, fikri mülkiyet hakkını oluşturan fikri ürünlerde, devir sadece mali nitelikte olanlar içindir. Her iki mülkiyet hakkı arasındaki fark, kendisini bu hakların doğumu bakımından da gösterecektir. Teknik anlamda mülkiyet hakkının doğması, zilyedliğin tesisi (taşınır için) veya tapu siciline tescil (taşınmazlar için) mümkün iken, fikri mülkiyet hakkının doğması, bu gibi herhangi bir işleme veya irade beyanına bağlı olmayacaktır¹².

Teknik anlamda mülkiyet hakkı ile fikri ürünler üzerindeki mülkiyet hakları, birbirlerinden, yukarıda sayılan hususlarda ayrılmalarına rağmen, ortak hususlar da taşımaktadırlar. Her iki hak da “mutlak hak” kategorisi içinde yer almaktadırlar. Dolayısıyla, teknik anlamdaki fikri mülkiyet hakkı gibi, sahibi üzerinde mutlak hakimiyet sağlamayabileceği ve herkese karşı da ileri sürülebilecek, herkes tarafından ihlâl edilmesi mümkün olan haklardandır. Günümüzde fikri faaliyet sonucu ortaya çıkan hakların teknik anlamda mülkiyet hakkı olarak nitelendirmemiz çok fazla kabul edilir bir husus olmamakla birlikte, mülkiyet hakkı kadar, fikri ürün sahibinin hakkı da saygındır ve korunmaya değerdir¹³.

B. Tekelci Hak Teorisi

Tekelci hak teorisine göre fikri haklar, hem o fikri yaratan kişi dışındaki kişilerin yetki ve müdahale imkanları bakımından hem de, bizzat o fikri yaratan kişinin topluma karşı olan sorumluluk ve yüküm-

12 EREL (dn. 8), 9-10.

13 EREL (dn. 8), 10.

lülükleri bakımından fikir ürünleri üzerindeki yetkilerin sınırlandırıldığı ve de eser hakkı sahibine tek elci yetkiler ve haklar sağlayan bir kategoridir. Pozitif hukukta, fikri mülkiyet hakkı bakımından, birçok düzenleme mevcuttur. Bu düzenlemedik hükümler incelendiğinde, fikri hak sahibine tanınmış olan birçok yetkinin, başkaları açısından sınırlandırıldığı ve fikri hak sahibine bir tek el alanı ortaya konulduğu görülmektedir. Buna örnek olarak, bir eserin sahibinden başkası tarafından yayınlanamayacağı veya çoğaltılamayacağı, değiştirilemeyeceği, gösterilebilir. Aslında, "Tekelci Hak Teorisi" ile ortaya konulan bu görüşler, fikri mülkiyet haklarının ceza hukuku açısından sınırlayıcı yönünü bununla birlikte, toplum yararına getirilen sınırlamaların belirtilmesi açısından da, gerçeklik taşımaktadırlar. Diğer ülkelerdeki fikri haklarla ilgili düzenlemelerde olduğu gibi, Fikri ve Sanat Eserleri Kanunumuz da bu açıdan önemli hükümler içermektedir. Fikri mülkiyet hakkı, sadece, ceza hükümleriyle başkasına yasaklanmış bir yetkiyi kullanmaktan ibaret olmadığı gibi, sadece o fikri ürünü ortaya koyan kişinin de, içinde yaşadığı topluma borcunu ödemesi olarak da görülemez¹⁴.

C. Şahsiyet Hakları Teorisi

Bu teori Almanya'da doğmuş olup, yaratıcısının da Immanuel Kant olduğu kabul edilmektedir. Kant, eser üzerinde mevcut bulunan hakkın tek tek nüshalar üzerindeki haklardan nasıl ayırte edilmesi gerektiği üzerinde çalışmış ve bu durumu, kitabın cismani bir mal niteliğinde olduğu ve bu niteliğinden dolayı, mülkiyet hakkının konusu içine girdiğini ve fakat içeriğinin ve yazarının halka kitabı olduğu, yazarın şahsiyet (kişilik) hakkının sayılması gerektiğini ileri sürmüştür¹⁵. Telif hakları, zaman içerisinde Bluntschi ve Dahn tarafından da şahsiyet hakkı olarak geliştirilmiş ve anılan teori, Otto Von Gierke tarafından klasik içeriğine kavuşmuştur. Şahsiyet hakları teorisi uyarınca, telif hakları ve patent hakları, kişiliğin görünümüdür ve fikri ürün üzerindeki fikri yaratmadan doğan haklardır. Bu teoriye, fikri hukukun gelişimi önemli bir ivme kazanmıştır, fikir ve sanat eserleri üzerindeki manevi hakların tanınması, buluş sahibinin isminin anılma-

¹⁴ EREL (dn. 8), 11.

¹⁵ ERDEM (dn. 1), 19.

sının manevi menfaati üzerinde önemli etkisinin bulunduğu kabulü, şahsiyet hakları teorisiyle mümkün olmuştur¹⁶.

Şahsiyet hakları teorisinin salt olarak kabul edilmesi söz konusu olamaz, zira fikri haklar, bazı hususlarda kendisini şahsiyet (kişilik) haklarından ayırt eder. Bu hususlardan birisi de, fikri hakların kişilik haklarından farklı olarak başkalarına devir ve miras yoluyla intikalinin mümkün olabilmesidir. Ayrıca bu hakların çoğunun malvarlığına ait bir değere dönüştürülmesi de söz konusu olabilecektir. Fikri ürün aleniyete kavuşmasıyla birlikte, kişilikten ayrılmış ve bağımsız bir değer haline gelmiştir. Fikri hukukun en baştaki görevi de, fikri ürün sahibi kişiye, eserden ekonomik olarak yararlanma yetkisini sağlayıp, bu yetkiyi korumaktır¹⁷.

Şahsiyet hakları konusunda belirtilen bu görüşlerin benimsenebilmesi mutlak olarak mümkün olamazlar. Fikri haklar, sadece malvarlığına ilişkin haklar olarak kabul edilse dahi, yine de fikri ürün sahibinin kişiliğinden soyutlanamayacaktır. Manevi haklardan birine yapılacak bir saldırı, zorunlu olarak mali haklardan birini de etkileyecektir. Bu da, fikri hakların sadece malvarlığına ilişkin haklar olarak gösterilemeyeceğini ortaya koymaktadır¹⁸.

D. Eser Sahipliği Teorisi (Monist Teoriler)

Monist teori olarak da adlandırılan eser sahipliği teorisi, Ernst E. Hirsch tarafından ortaya atılmış ve savunulmuştur. Bu teoriye göre, gayri maddi mallar üzerindeki hakların korunması kişisel veya maddi haklar olarak birbirlerinden ayrılmayacaktır. Bu haklar, hukuk sisteminde önemli bir yere sahip olduklarından ne sadece kişisel hak ne de malvarlığı hakkı olarak nitelendirilebilir¹⁹.

Anılan teoriye göre, fikri mülkiyet hakkı, eser ile o eseri ortaya koyan kişi arasındaki objektif bir hukuki durumdur. Nasıl sözleşme adı verilen hukuki durum, tek bir haktan ibaret değil, çeşitli hak ve borçla-

¹⁶ ERDEM (dn. 1), 19; AYİTER (dn. 5), 5.

¹⁷ EREL (dn. 8), 12.

¹⁸ EREL (dn. 8), 13.

¹⁹ AYİTER (dn. 5), 9.

ra kaynak olan bir hukuki durum ise, eser sahipliği için durum da aynıdır. Fikri mülkiyet hakkı, böylece tek tek haklarının toplamını değil de, özellik taşıyan bir eserin ortaya konulmasıyla meydana gelen objektif bir hukuk durumu ifade eder²⁰.

Fikri mülkiyet hakkı sahibinin hakkı bir subjektif hak olmayıp, subjektif hak ve yetkilerin kaynağıdır. Anılan teorinin bir etkisi de Ernst. E. Hirsch tarafından hazırlanan Fikir ve Sanat Eserleri Kanun da (5846 sayılı FSEK) söz konusu olmuştur²¹.

Günümüzde, hukuk bilminde eser sahipliği teorisi yani monist teori söz sahibidir. Anılan teori, aynı zamanda İsviçre'deki reform çalışmalarını da etkilemiştir²².

IV. Fikir Ürünlerine İlişkin Özellikler

Fikri mülkiyet hakkının kapsamında yer alan, fikir ve sanat eserlerinin, patentlerin (buluşların), faydalı modellerin, endüstriyel tasarımların, yarı iletken topografyaların ve diğer ürünlerin düzenlendikleri hukukların ve bu ürünlere dair kuralların hepsinin ortak yanları mevcuttur. Bu hukuk ve kurallar, zihnin, düşüncenin hissedip ifade etmenin ortaya çıkardığı ve "fikri ürün" adı verilen bir sonucu ve bu sonucun sahibinin korunmasını düzenlerler²³. Bütün bu unsurları içinde bulunduran "fikri ürün" kavramı neyi ifade etmektedir? Fikri ürün kavramını oluşturan ve bu kavrama has bir takım özellikler mevcuttur. Bu özellikleri şu şekilde sıralamamız mümkündür.

A. Fikri Ürünler Soyuttur

Fikri ürünlerin önemli bir özelliği de soyut olmalarıdır. Bir sulu boya tablosunun bir koltuk modelinin, bir bestenin, bir heykelin veya bir teknolojik buluşun, bir formülün varlığı mevcut değildir. Bunlar, çizgi şekil ve renk kompozisyonu olabileceği gibi, güzel bir melodi veya ses veya bir hikaye bir dans adımı veya bir bilim kuralı olarak da karşı-

20 EREL (dn. 8), 14.

21 ERDEM (dn. 1), 20-21.

22 AYİTER (dn. 5), 9.

23 TEKİNALP (dn. 2), 5.

mıza çıkabilirler. Bunların herhangi somut bir varlığı mevcut olamaz, soyut bir biçimde bir fikri faaliyet sonucu varlık kazanırlar²⁴.

B. Fikri Ürünler “Eşya” Değildir

Fikri ürünler, tarih içerisinde bir çeşit mülkiyet hakkı bazı ülkelerde gayri maddi eşya olarak nitelendirilmişlerdir. Fakat hukukumuzda, müşterek hukuktaki anlayışa paralel olarak sadece maddi şeyler “eşya” olabileceklerinden, fikri ürünler, birer eşya sayılmazlar. Fakat daha sonra göreceğimiz üzere gayri maddi mallar üzerinde mutlak hak sağlarlar. Fikri ürünler, eşya olmadıklarından dolayı, zilyedliği de söz konusu olmayacaktır.

C. Fikri Ürünler Somutlaştığı Eşyadan Farklıdır

Fikri ürünler ile bu ürünlerin üzerinde somutlaştığı eşyalar birbirinden farklıdır. Mesela, fikri ürün olarak bir yağlı boyayı gösterirsek, yağlı boya tabloda, fikri ürün tuval veya tuval üzerindeki boya değil resimdir.

Yine bir heykelde de, fikri ürün ne taş ne de mermerdir. Yaratıcı fikri çalışma ve fikri faaliyet, burada fikri ürün olacaktır.

D. Fikri Ürünler Farklı Hukuklara Bağlıdır

Fikri ürünlerin tabi olduğu hukuk, üzerinde somutlaştığı eşyanın tabi olduğu hukuktan farklıdır. Fikri ürünlerin bağlı bulunduğu hukuk, ürünlerin niteliğine göre, fikir ve sanat eserleri hukuku olabileceği gibi, patent veya faydalı model hukuku veya endüstriyel tasarım hukuku da olabilir²⁵.

V. Fikri Mülkiyet Hakkının Özellikleri

Nasıl fikri ürünler, kendilerine has olarak birtakım özellikler taşı-

²⁴ TEKİNALP (dn. 2), 6.

²⁵ TEKİNALP (dn. 2), 7.

makta ise, aynı şekilde, fikri mülkiyet hakkının, kendine has birçok özelliği mevcuttur. Bu özellikler, diğer haklarla bazı yönlerde farklılık göstermekte, bazı hususlarda ise benzemektedir. Fikri mülkiyet hakkına ilişkin özellikler şu şekilde belirtilebilir.

A. Fikri Mülkiyet Hakkı İnsan Zihninin Ürünüdür

Fikri mülkiyet hakkının en belirgin özelliklerinden birisi, herbirinin insanların zihni ve fikri faaliyetleri sonucu ortaya çıkan düşünceleri ile meydana gelmiş olmalarıdır. Bu hakkın ortaya çıkmasında en önemli faktör, bir insanın fikri bir faaliyeti sonucunda bir şey ortaya koymasıdır²⁶. Patentler, faydalı modeller, markalar, endüstriyel tasarımlar, sanat eserleri ve bilgisayar programları hepsi insan zihninin bir ürünü, insanların fikri ve düşünsel faaliyetleri sonucu ortaya çıkmış olan eserleridir.

İnsan, yaratıcı bir zekaya, çeşitli duygu ve düşüncelere, zihinsel ve düşünsel faaliyetlere sahip bir varlıktır. Bu yaratıcı zekasıyla, hem bilim alanında bir takım buluşlar yapar hem de düşünce ve fikirlerini ortaya koyarak bir takım edebi ve sanatsal ürünler yaratırlar. Böyle bir fikri faaliyet sonucunda, ortaya çıkan eserler üzerindeki hakları da fikri mülkiyet hakkının konusunu oluşturmakta ve de diğer haklar gibi hukuk düzenince de korunmaktadırlar²⁷.

B. Fikri Mülkiyet Hakkı Gayrimaddi Mallar Üzerinde Kurulurlar

Fikri mülkiyet hakkının bir özelliği de maddi olmayan yani gayri maddi mallar üzerinde kurulabilir olmalarıdır. Medeni Kanunumuzun sistemi incelendiğinde, mülkiyet hakkı bölümünde malların, taşınır ve taşınmaz mallar olarak maddi mallar olarak, düzenlendiğini görmekteyiz²⁸. Medeni Kanunumuz, "gayri maddi mal" kavramına yer vermemiştir. Gayri maddi mallar ise, Medeni Kanunda yer alan taşınmaz mallar dışındaki insan zihninin bir ürünü olan ve üzerinde

²⁶ TROLLER Alois, *Das Internationale Pivat und Zivilprozessrecht im gewerberlichen Rechtsschutz und Urheberrecht*, Basel 1952, 4.

²⁷ ERDEM (dn. 1), 12.

²⁸ ÖZSUNAY Ergun, *Medeni Hukuka Giriş*, 5.Baskı, İstanbul 1986, 249.

cisimlendiği maddi mallardan ayrı bir hukuki varlığa ve ekonomik değere sahip olan mallardır²⁹. İngiliz hukukunda da, fikri mülkiyet, kişisel mülkiyetin bir parçası, bir dalı olarak düzenlenmiştir. Türk hukukunda da olduğu gibi, İngiliz hukukunda da, gayri maddi mal kavramı hususunda bir düzenleme mevcut olmayıp, bu kavram Türk hukuk doktrini tarafından, fikri mülkiyet hakkına ilişkin kullanılan bir kavramdır³⁰.

Fikri mülkiyet hakkına konu teşkil eden ürünler aslında bir maddi cisim olarak algılanırlar. Bunlar, gayri maddi maldan öte, birer maddi mal gibi karşımıza çıkarlar. Bu durum onların, gayri maddi mallara ilişkin olma özelliğini etkilemeyecektir, zira bir fikri mülkiyete konu bu hakları, ancak bir maddi mal haline geldiklerinde algılayabiliriz. Bu ürünler, maddi mallar gibi elle tutulur ve gözle görülür olmadığı sürece, bizim için tamamen algılanamaz bir hal alırlar. Bu yüzden bu ürünlerin maddi birer cisim haline gelmeleri, bizim için zaruri ve gereklidir. Fakat bütün bu fikri ürünlerin hepsinin, üzerinde somutlaştığı maddi cisimden korunmaya değer hukuki bir varlığı söz konusudur ve bu varlık da fikri mülkiyet hakkının özünü teşkil eder³¹.

Ticari markalarda da, herhangi bir sözcük, ses, şekil veya resimden oluşan bir işaret, kendisini diğer mallardan ve işaretlerden ayırt eder. Bunların farkedilmesi, algılanması da, ayrı olarak bir ürünün üzerine konulmasıyla mümkün olacaktır. Bu ürünün üzerinde olabileceği gibi, ürünü taşıyan paketin üzerine konmasıyla da söz konusu olabilir. Bu şekilde bu işaretler bizim zihnimize belirginleşir ve somut hale gelir. Fakat, bu durum onların gayri maddi mallar üzerinde kurulabilen hak özelliğini ortadan kaldırmaz³². Fikri mülkiyet hakkının konusunu teşkil eden gayrimaddi mallar, zaman ve mekandan farklıdır, maddi mallar gibi herhangi bir yere sıkı olarak bağlı değildir. Zaman ve mekan kavramları bu mallar açısından tamamen soyut bir özellik taşırlar³³. Maddi mallar, ister taşınır ister taşınmaz olsun, ancak belirli bir yerde, bölgede bulunabilirler. Gayri maddi mallar açı-

29 EREL (dn. 8), 13.

30 ERDEM (dn. 1), 13.

31 ERDEM (dn. 1), 13.

32 ERDEM (dn. 1), 13-14.

33 ULUOCAK Nihal, *Milletlerarası Özel Hukuk Dersleri*, İstanbul 1989, 176.

sından, bu durum tamamen farklı olup insan zihninin, insan düşüncesinin farkedilebildiği hemen hemen her yerde vücut bulurlar. Fikri mülkiyet hakkının konusunu teşkil eden gayri maddi malların tescil edilme zorunluluğu, bu malların sınırsız olarak her yerde bulunabilme özelliğini de etkilemeyecektir³⁴.

C. Fikri Mülkiyet Hakkı Özel Hukuka İlişkin Haklardandır

Genel bir ayrıma göre, hukuk özel hukuk ve kamu hukuku olarak ikiye ayrılır. Bu ayrımın yapılması çeşitli ölçütler kullanılarak söz konusu olsa da, her iki hukuk dalı arasında kesin bir çizginin konulması mümkün değildir, zira artık günümüzde kamu hukuku kurallarının birçoğu özel hukuka sirayet etmiş, özel hukukta da devletin özellikle ekonomik faaliyetlerden dolayı geniş ölçüde takdir hakkını kullanabilmesi söz konusu olmuştur³⁵.

Fikri mülkiyet hakları, nasıl haklardandır? Acaba özel hukuka mı yoksa kamu hukukuna mı aittir? Doktrindeki hakim kanaat, bu hakların hem özel hukuk hem de kamu hukuku karakterli olmalarıdır³⁶.

Fikri mülkiyet hakkını sahip olduğu nitelik gereği, ne tam özel hukuka ne de tam olarak kamu hukukuna koyabiliriz. Mesela markalarda, ticari markaların tescil edilmesi zorunluluğu, burada özel hukuk karakteri taşıyan bir hakka, devletin müdahalesini sokmakta ve de kamu hukukuna ilişkin nitelik devreye girmektedir. Kamu hukukuna ilişkin bu tür müdahaleler olsa bile, ağırlık olarak, fikri mülkiyet hakkı, özel hukuka ilişkin haklardandır, zira temelinde bir insan zihninin ürünü, düşüncesi ve fikri bir faaliyeti söz konusudur³⁷.

D. Fikri Mülkiyet Hakkı Mutlak Haklardandır

Haklar, sahibinin ileri süreceği çevre ve ihlâl etmeme mükellefiyeti bakımından mutlak haklar ve nisbi haklar olarak iki gruba ayrılmak-

³⁴ ERDEM (dn. 1), 14.

³⁵ ERDEM (dn. 1), 15.

³⁶ ÖZSUNAY (dn. 28), 42; ATAAY Aytekin, *Medeni Hukukun Genel Teorisi*, 3.Baskı, İstanbul 1989, 21; EREL (dn. 8), 5-8.

³⁷ AYİTER (dn. 5), 8.

tadır. Mutlak haklar, hak sahibi olan kişiye hakkın konusu üzerinde doğrudan egemenlik sağlayan, bu niteliklerinden dolayı herkese karşı ileri sürülebilen ve dolayısıyla da herkes tarafından ihlâl edilmesi mümkün olan haklardır. Bu konuda verebileceğimiz en somut örnek konumuzun daha önceki bölümlerinde de açıkladığımız gibi, mülkiyet hakkıdır. Mülkiyet hakkı, malik olan kişiye, mülkiyet konusu olan mal üzerinde, başka bir kişinin iznine veya aracılığına gerek duymaksızın egemenlik kurma, o mal üzerinde hukuk düzeninin verdiği sınırlar içinde yararlanma hatta tüketme hakkı sağlar. Malik, mülkiyet hakkını onu ihlâl edecek herkese karşı, koruma hakkına sahiptir. Bu malın çalınması olabileceği gibi tahrip edilmesi de olabilir³⁸.

Eşya üzerindeki mutlak haklar, “aynî hak” adı altında alınırlar. Mülkiyet hakkı gibi, bir kişinin kendi kişiliğine has kişilik (şahsiyet) hakları da mutlak haktır. Kişilik hakkının ihlâl edilmesi, herkes tarafından mümkün olduğu için, bu hak kişilerce herkese karşı kullanılabilir³⁹. Nısbî haklar ise, mutlak haklar gibi herkese karşı sürülebilecek haklardan olmayıp, ancak belirli kişilere karşı sürülebilirler. Yenilik doğuran haklar, alacak hakları, nısbî haklara verilecek örneklerdendir⁴⁰.

Fikri mülkiyet hakkı, esas olarak mutlak hak kategorisi içinde yer alır. Bir ressam yapmış olduğu tablo üzerinde veya bir heykeltraş, heykeli üzerinde, mali ve manevi haklardan ibaret mutlak hakka sahiptir. Fikri mülkiyet hakkı, bu hakkının konusu eseri meydana getiren kişiye, doğrudan egemenlik sağlar. Tablo veya heykel sahibi kişi, üçüncü kişilerin müdahalelerine karşı fikri mülkiyet hakkından doğan hakkını mutlak olarak kullanabilecektir⁴¹.

E. Fikri Mülkiyet Hakkı Sahibine Maddi ve Manevi Yararlar Sağlar

Fikri mülkiyet hakkı, sahibine en başta önemli bir maddi yarar sağlar. Bir edebiyatçının eserleri, bir ses sanatçısının çıkarmış olduğu ka-

38 EREL (dn. 8), 2.

39 OĞUZMAN Kemal, *Medeni Hukuk Dersleri*, İstanbul 1990, 6.Baskı, 107.

40 OĞUZMAN (dn. 39), 107-109.

41 EREL (dn. 8), 2.

set, plak ve CD'ler, bir bilim adamının sanayide kullanılabilecek bir buluşu, markalar ve bilgisayar programları, önemli bir maddi kaynak teşkil ederler⁴².

Bundan dolayı, bir yazar kitabı üzerindeki telif hakkını, yayıneviyle yaptığı BK. m. 372 vd. uyarınca "neşir mukavelesi" ile devreder, yine bir bilim adamı da, patent hakkını aldığı bir buluşun kullanımını PatKHK m.88 vd. hükmü doğrultusunda yaptığı lisans sözleşmesiyle, sanayiciye devreder ve karşılığında maddi kazanç sağlar. Fikri mülkiyet hakkı, eseri ortaya koyan kişiye sadece maddi yararlar sağlamakla kalmaz, manevi bir takım yararlar da temin eder ki bu da fikri ürünlere ilişkin bir başka önemli özelliktir. Bu manevi yarar ve hak da, fikri ürün ile fikri faaliyeti sonucunda bu ürünü ortaya koyan kişi arasındaki çok sıkı manevi bağından kaynaklanmaktadır. Fikri ürün, onu ortaya koyan kişinin, kişiliğine ve maneviyatına bağlıdır. Bu özellikle kendisini edebi ve sanat eserlerinde daha çok gösterir. Bir edebiyatçı, eğer izni varsa eseri üzerinde değişiklik yapmasına izin verebilecektir ve bu da eserin, edebiyatçı ile arasındaki manevi bağıyla ilgilidir. Manevi hakkın başkasına devri veya bundan feragat da mümkün değildir⁴³.

VI. Fikri Mülkiyet Hakkının Kapsamı

Fikri mülkiyet hakkı denildiğinde, bu hakkın kapsamına neler girerlidir? Hangi haklar, fikri mülkiyet hakkı kapsamında yer alırlar? Önceleri fikri hakların alanına giren kanunlar, "fikri haklar", "sınai haklar" olarak ikiye ayırmakta ve de haklar bu şekilde sınıflandırılmaktaydı. Günümüzde artık bu tür ayırım kalmamış ve "fikri mülkiyet hakkı" kapsamına, bütün gayri maddi haklar dahil edilmiştir⁴⁴. Bugün fikri mülkiyet hakkı kapsamına giren konuları şu şekilde belirtebiliriz:

42 ERDEM (dn. 1), 17.

43 ERDEM (dn. 1), 18.

44 ERDEM (dn. 1), 21.

A. Fikir ve Sanat Eserleri

Fikri mülkiyet hakkının kapsamına giren konulardan biri fikir ve sanat eserleridir. Bu hakkın ve konunun içeriğinde, genel olarak edebiyat, müzik ve sanat eserleri yer almaktadır. Fikir ve sanat eserlerinin konusu içinde yer alan bu kavramlar, zamanla gelişmiş ve daha geniş bir boyut kazanmıştır. İlk zamanlarda bu kavram içinde, edebi, musiki ve sanat eserleri yer alırken, daha sonra bilim, sinema, maket, eliş, harita, süsleme, kareografi ve pandomin gibi konular da fikir ve sanat eserleri içinde yer bulmuştur. En son günümüz teknolojisiyle paralel olarak, bilgisayar programları ile veri tabanları da bu kavram içinde anılmıştır. Bilgisayar programları (yazılımlar)nın korunması, gerek ülkemizde gerek diğer ülkelerde fikir ve sanat eserlerine ilişkin kanunlarla mümkündür. Fakat, bunların bir yazılı metin olmaması nedeniyle ve de, birçok yerde kullanılan bir araç niteliğinde oldukları gözönünde tutularak, patentle korunması gerektiği hususu da kabul gören başka bir görüştür.

Fikir ve sanat eserleri üzerindeki haklar, eser sahibinin manevi menfaatleriyle birlikte maddi menfaatlerini de tecavüz ve sömürülere karşı korurlar. Bunun yanı sıra, eser sahibine, eserinden ekonomik olarak yararlanma imkanı verir ve de eser sahibinin izni olmadan eserin değiştirilmesini önler. Bunun içerisine FSEK m.22 f.3'teki bilgisayar programlarının çoğaltma hakkı da girecektir. Çoğaltma hakkı da, bilgisayar programlarının geçici olarak çoğaltılmasını, yüklenmesini, görüntülenmesini, çalıştırılmasını, iletilmesini ve de depolanmasını kapsayacaktır⁴⁵.

Eserler üzerindeki mutlak haklar, "çift karakterlilik" gösterir. Birinci karakterin kaynağı, fikir ve sanat eserlerine ilişkin kanunlardaki hükümlerdir. Bu hükümlerin en büyük özelliğini, hakkın mirasla geçmesi, devredilmesi, haczedilmesi durumlarında eser sahibine ayrıcalıklar tanınmasıdır. İkinci karakter ise kişiye bağlı niteliklidir, bu da, eserin, onu meydana getiren kişinin kişiliğini yansıttasındandır. Bu kendini daha çok kişisel yazılar ve resimlerde gösterir. Fikir ve sanat eserleri üzerindeki mutlak haklar, bir kişiye hem maddi hem manevi olarak inhisari yetkiler tanır. Maddi yönü, bu eserlerin, sahibine ekonomik yarar sağlaması, manevi yönü de, eser sahibinin kişiliğini bir

45 TEKİNALP (dn. 2), 8-9.

parçası olmasındandır. Teknolojik gelişmelerin gün geçtikçe ilerlemesi, artık günümüzde maddi hakları da zenginleştiren bir durum içine sokmuştur. Örneğin, bilgisayar programlarındaki çoğaltmalarda, bundan on-onbeş yıl önceki çoğaltmalarla, şimdikiler arasında önemli farklar mevcuttur. Fikir ve sanat eserleri bakımından önem taşıyan başka bir husus da, bunlara ilişkin korumaların konusunu, “ide”nin değil de, onun ifade ediliş tarzının oluşturmasıdır. FSEK m.1’deki “sahibinin hususiyeti” kavramı da yine “üslup” ile ifade edilmiştir. Büyük bir şairin ya da yazarın heykeli veya portresinin herkes tarafından yapılması mümkündür fakat esere yansıyan üslup, burada korunmaya değer olan haktır. Fikir ve sanat eserleri üzerindeki haklar, sadece ve en geniş şekilde, eser sahibine ait olan haklardır. O hakkı kullanma ve o hak üzerinde tasarrufta bulunma yetkisi, sadece eser sahibine ait bir haktır. Yine eserin kamuya sunulup sunulamayacağı da, eser sahibine tanınmış bir haktır. Kamuya bir sunum söz konusu ise, buna karar verecek olan da, sunulma şekli ve zamanı da eser sahibi kişiye aittir.

Fikir ve sanat eserlerinin hak sahibine tanıdığı maddi haklar olarak, eseri çoğaltma, yayma, temsil, radyo yoluyla yazım hakkını gösterebiliriz. Manevi haklar da maddi haklar gibi, eser sahibince herhangi bir süre ile sınırlı olmaksızın kullanılabilir. Fikir ve sanat eserleri üzerindeki haklar, eserin doğması ile oluşacaktır. Daha önce belirttiğimiz gibi herhangi bir sicile kayda ya da bir idari kuruluşça tanınmaya da gerek yoktur. Bundan dolayı da, eser sahibi olmak, ehliyet sahibi olmayı zorunlu kılan bir husus değildir. Buna karşılık FSEK m.60 hükmü gereği, mali hakları kullanma ve bu haklardan vazgeçme, eser sahibinin ehliyetli olmasını gerektiren bir durumdur. Fikir ve sanat eserleri üzerindeki haklar, kural olarak hem kişisel hem de ülkeseldir⁴⁶.

B. Patentler

Patent hakkı, bir buluşun belirli bir süre ile sınırlı olmak kaydıyla münhasıran üretilmesi, kullanılması ve satımı ile ilgili olarak verilen bir haktır. Patent hakkı, buluş sahibine, buluşundan belirli bir süre ile yararlanma imkanı vermekte olup, fikri mülkiyet hakkının en yay-

⁴⁶ TEKİNALP (dn. 2), 12-13.

gın konularından birini meydana getirmektedir⁴⁷.

Burada patent hakkı kapsamına giren en önemli unsur, “buluş” olmaktadır. “Buluş”da aslında tanımını çok da kolay olmayan bir kavramdır. Doktrinde yer alan bir görüşe göre, buluş, “teknik bir ilerleme meydana getiren ve bir netice ile somutlaştırmış olan bir fikirdir.”⁴⁸

“Buluş” konusunda İsviçre Federal Mahkemesinin de “buluş ne gerçek anlamda doğal bir kuvvet, ne de böyle bir kuvvetin kullanılmış olmasıdır. Buluş, sınai alanda kullanılmaya elverişli ve sürekli tekrarı belli bir teknik sonuç elde edilen soyut bir ilkedir. Buluş, doğal güçlere, insanlığın hizmetine sunulmak üzere, nasıl egemen olunacağını belirtir” şeklinde bir ifadesi de mevcuttur⁴⁹.

Hukukumuzda, buluşların korunması, 551 sayılı Patent Haklarının Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile söz konusudur. PatKHK m.1-153’e göre buluşların korunması, patent belgesi alınmasıyla mümkündür⁵⁰.

Patentler, sahibine birçok haklar sağlar. Bu hakların başında, ekonomik değerlendirme ve başkalarının izinsiz kullanımını önleme hakları gelmektedir. Patent hakları da fikri mülkiyet hakkı içinde yer aldığından, sahibine inhisari yetkiler sağlayan mutlak bir haktır. Patent belgesine sahip olan bir kişi buluşunu, kendisinin izni olmaksızın, başkalarının yararlanmasını men hakkına sahiptir. Patent hakkı kapsamı içinde, patent belgesine sahip olmayan kişiler, patent sahibinin izni söz konusu olmaksızın, yani ondan lisans temin etmeden, patentli ürünü hiçbir şekilde üretmezler, satamazlar, kullanamazlar ve ithal edemezler. Patent isteme hakkı ise sadece buluşu ortaya koyana veya onun halefine aittir. Bunun istisnasını ise, PatKHK m.19 gereği, hizmet buluşları oluşturmaktadır. Buluş üzerindeki haklarda, patent belgesinin verilmesinden önce, buluşun tamamlanmasıyla buluş, sahibinin kişiliğinde kendiliğinden oluşur. Bunun için, daha önce belirttiğimiz gibi herhangi bir formalite, kayıt ve işleme gerek yoktur. Pa-

⁴⁷ CAMCI Ömer, *Endüstriyel Tasarım Davaları*, İstanbul 2000, 27.

⁴⁸ AYİTER (dn. 5), 31.

⁴⁹ *Arrets du Tribunal Federal Recueil Officiel* 98, 396-399 (ERDEM, s.21’den naklen).

⁵⁰ ERDEM (dn. 1), 22.

tentler, fikir ve sanat eserlerinde olduğu gibi sahiplerine o kadar belirgin manevi yetkiler vermezler. PatKHK hükümleri uyarınca, buluşu yapanın adı patente verilir, buluşun ne zaman kamuya açıklanıp açıklanmayacağı da yine buluş sahibinin vereceği karar ile mümkündür, zira buluşun tamamlanıp tamamlanmadığı konusundaki karar da, buluş sahibine aittir. Buluş sahibinin, şeref ve haysiyeti de zedelemişse, Medeni hukuk hükümlerine göre korunmada da söz konusu olacaktır. Patent isteme hakkı da, mirasla geçer ve fakat haczi, rehni ve hapis hakkına konu olması mümkün değildir, bu yönü ile kendisini patentten doğan haklardan ayrılmaktadır. PatKHK m.7 gereği, incelemesiz patente süre yedi yıl, incelenerek patente de süre yirmi yıldır. Patent hakkının korunması ülkeseldir. Ön kullanım hakkı, önceki patentin etkisi, konu bağımlılığı ve kanuni tekel, patent hakkının diğer sınırlarını oluşturur⁵¹.

C. Faydalı Modeller

Faydalı modeller, teknik bir buluş hakkında, münhasır koruma sağlayan tescilli haklardır. Faydalı modellerin nitelikleri de, patent hakkının verilmesine benzemektedir. Buluş yeni olmalıdır ve tekniğin bilinen durumunu aşmalıdır⁵².

“Küçük buluş” veya “Küçük patent” olarak da ifade edilebilen faydalı modeller, basit formül ve ilkelere dayanır ve bazı ihtiyaçlara cevap verebilirler. Arabalar için kumandasız, butonsuz giriş-çıkış sistemi, portatif koltuk, ışıklı reklam panoları, faydalı model kapsamı içinde verilebilecek örneklerdendir. PatKHK m.164 uyarınca, patent sahibine tanınan korumaların hepsi, faydalı model belgesi sahipleri için de geçerlidir. Koruma süresi on yıldır ve süre uzatılamaz⁵³.

Avrupa Birliği Komisyonunca, 19.7.1995 yılında “Ortak Pazarda Faydalı Modellerin Korunması” kitabı yayınlanarak, marka ve tasarım haklarına benzer bir şekilde, AB üyeleri devletlerin hukuklarının uyumlaştırılması ve Birlik Faydalı Modeli Yaratılması amaçlanmıştır⁵⁴.

51 TEKİNALP (dn. 2), 15-16.

52 ERDEM (dn. 1), 22.

53 TEKİNALP (dn. 2), 17.

54 ERDEM (dn. 1), 33.

D. Endüstriyel Tasarımlar

554 sayılı Endüstriyel Tasarımların Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 3. maddesinde, "tasarım"ın tanımı verilmiştir. Anılan maddedeki hükme göre tasarım, bir ürünü tümü veya bir parçası veya üzerindeki süslemenin çizgi, şekil, biçim, renk, doku, malzeme veya esneklik gibi insan duyularıyla algılanan çeşitli unsur veya özelliklerin oluşturduğu bütündür. Tasarım sözcüğünün İngilizce karşılığı "Design" olup, genelde dilimizde, bu kavram ile de ifade edilmektedir. Tasarımlar, günümüzde iki boyutlu olabileceği gibi üç boyutlu tasarımlara rastlamak da mümkündür. İki boyutlu tasarımlara verebileceğimiz örnek, grafik çizimleridir, renkli veya renksiz olması da söz konusu olabilir. Üç boyutlu tasarımlar da, nesnelerdir. Seramik tabak, ayaklı lamba, ütü ve iskemle bu konu da verilebilecek örneklerdir. Tasarımların, estetik ve işlevsel tasarımlar olarak ikiye ayrılmaları da mümkündür. Sadece duygulara hitap eden tasarımlar estetik tasarımlar, ihtiyaçlara cevap veren tasarımlarda, işlevsel tasarımlardır. fakat her ikisin de birlikte görmemiz mümkündür. End TasKHK, her iki tasarım ürünü de düzenlemekte ve korumaktadır⁵⁵.

Hukuk mevzuatımızda, 554 Sayılı EndTasKHK ile, tasarımlar tescilli olarak korunmaktadırlar. Tescilsiz tasarımlar ve korunmaları da EndTasKHK m.1 hükmü uyarınca genel hükümlere tabi olacaktır. 554 sayılı EndTasKHK, tescilli tasarımların korunma sürelerinin beş yıl olarak belirlemiştir. Bu süre, başvurudan itibaren başlayacak olup, beşer yıllık periodlarla yirmi beş yıla kadar da uzatılabilecektir⁵⁶.

Avrupa Birliği bünyesinde ise, tasarımların düzenlenmesiyle ilgili olarak, bir Tasarım Yönergesi hazırlanmıştır⁵⁷.

Tasarım hakkının kapsamına, bu hakkın sahibinin maddi hakları da girmektedir. Tasarımın kullanılması hak ve yetkileri münhasıran tasarım hakkı sahibine ait olacaktır. Üçüncü kişilerin, tasarım hakkı sahibinin izni söz konusu olmaksızın, tasarımın aynısını, benzerini,

55 TEKİNALP (dn. 2), 18.

56 ERDEM (dn. 1), 25.

57 ÖZCAN Mehmet, *Avrupa Birliğinde Fikri ve Sınai Haklar*, Ankara 1999, 192.

üretmesi, piyasaya sürmesi, satması, kullanması ve ithal etmesi, EndTasKHK m.18 uyarınca yasaktır. Adın belirtilmesi hakkı hariç, FSEK gibi EndTasKHK'de tasarımcı kişinin manevi haklarına yer verilmemiştir, bunlar medeni hukuktaki kişilik haklarına başvurmak suretiyle çıkarılabilecektir. Tasarım üzerindeki hak da, patentlerde olduğu gibi ülkeseldir. Tescil başvurusu gibi, tescilden doğan tasarım hakkının başkasına devri mümkündür. Mirasla intikali, ölüme bağlı tasarrufların konusunu oluşturması, rehnedilmesi, haczedilmesi veya üzerinde hapis hakkı kurulabilmesi de söz konusu olabilecektir⁵⁸.

E. Markalar

Ülkemizde ilk olarak 551 Sayılı Markalar Kanunu ve daha sonra da 556 sayılı Markaların Korunması Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname ile düzenlenen markaların⁵⁹ tanımı, anılan KHK'nin 5. maddesinde verilmiştir. Maddedeki ifade edilen tanıma göre "marka; bir teşebbüsün mal veya hizmetlerinin bir başka teşebbüsün mal veya hizmetlerinden ayırt etmeyi sağlaması koşuluyla, kişi adları dahil, özellikle sözcükler, şekiller, harfler, sayılar gibi çizimle görüntülenebilen veya benzer biçimde ifade edilebilen baskı yoluyla yayınlanabilen ve çoğaltılabilen her türlü işaretleri içerir.

Bu tanımdan şu sonuca varabiliriz ki, en kısa tanımı ile bir marka, nesnenin ve özellikle ticari malların tanıtılmasına ve benzerlerinden ayırt edilmesine yarayan işaretlerdir. Ticari malların üzerine veya ambalajlarına konulan bu işaretler, özel bir şekil verilen veya herhangi bir çizim, resim veya renkle birlikte bulunan harf, rakam, renk ve sözcüklerden oluşmuş bir bütün "marka" olarak sahibine korunma hakkı verir, yeter ki, bu işaretler ahlâk ve adaba aykırı bulunmasın, milli duyguları zedelemesin, kamuyu aldatıcı bulunmasın ve izne bağlılık şartı söz konusuysa önceden izin alınmış olsun⁶⁰.

Markalar da birçok bakımdan çeşitlere ayrılmaktadır. Bu ayrımlardan en çok kullanılanlarından biri, ticaret – hizmet markası ayrımı-

58 TEKİNALP (dn. 2), 18-19.

59 ARKAN Sabih, *Marka Hukuku*, C.1, Ankara 1997, 15-17.

60 DÖNMEZ İrfan, *Markalar ve Haksız Rekabet Davaları*, 2.Baskı, İstanbul 1992, 2.

dır. Ticaret Markası, ticari malların kaynağının göstergesi olan, sembol, logo ve işaretlerdir. Hizmet markası ise, 556 sayılı MarkKHK ile düzenlenmiş olup, hizmet kuruluşlarının faaliyetlerini, diğer kuruluşların faaliyetlerinden ayırt eden işaretlerdir. Ticaret markalarının konusunu ürün oluştururken, hizmet markalarının ise hizmet (servis) oluşturur. Ticaret markaları lisans, hizmet markaları ise franchising sözleşmeleri ile kullanırlar⁶¹.

Markaların, 556 sayılı MarkKHK uyarınca korunabilmesi de, tescil edilmelerine bağlı bir durumdur, tescil edilmeyen markaların korunması, TTK ve BK genel hükümleriyle mümkün olabilecektir⁶². Burada üzerinde durmamız gereken bir husus da tanınmış markalar bakımındandır. Tanınmış markalar kavram olarak bütün ülkelerin mevzuatlarında geçmesine rağmen, tanımının verilmemiş olmaması da dikkat çekmekte, bu boşluk, doktrindeki görüşlerle doldurulmaktadır⁶³. Tanınmış markalar, tescil edilmeseler bile, 556 sayılı MarkKHK uyarınca, bu niteliklerinden dolayı korunabileceklerdir.

Alman markalar hukukunda, Paris Antlaşmasıyla paralel olarak, tanınmış markaların yanı sıra, "notorisch bekannte marken" diye tanımlanan ve dilimize "herkes tarafından bilinen markalar" olarak geçmiş bir kavram söz konusudur. Bu ifade markalar hukuku konusundaki 1883 tarihli Paris Antlaşmasında da yer almaktadır ve Coca Cola, Mercedes Benz ve Ford gibi markalar, Alman markalar hukukunda, tanınmış markanın ötesinde, "herkes tarafından bilinen marka" olarak anılmaktadırlar⁶⁴.

Markalar hukuku bakımından 556 sayılı MarkKHK'nın yanı sıra katıldığımız birçok milletlerarası antlaşma da vardır. Bu antlaşmalardan biri 1883 tarihli Paris Konvansiyonu olup, bu konvansiyona, ülkemiz 1911 değişikliğinden sonra katılmayı taahhüt etmiştir. Paris Konvansiyonuna yaklaşık 150 üye ülke taraftır ve de birliğe dahil devlet vatandaşları, diğer taraf devlet sınırları içinde ikametgâhı bu-

61 CAMCI Ömer, *Marka Davaları*, İstanbul 1999, 20.

62 CAMCI (dn. 61), 26.

63 Bkz. Tanınmış Marka Ölçütleri İçin, HEINZELMANN Willfried, *Schutz der Berühmte Marken*, Bern 1993, 91 vd.

64 BERLIT Wolfgang, *Das Neue Markenrecht*, 4.Baskı, München 2000, 18.

lunmasa bile, fikri mülkiyet bakımından üye devlet vatandaşlarına tanınan haklara sahiptir⁶⁵.

Bir ülkede tescil edilmiş bir markanın, milletlerarası bir büroya (WIPO) bildirilmesi, tescil edilmesi ve bu şekilde markanın diğer üye ülkelerde de aynı statüye sahip olmasını sağlamak amacıyla 1891'de Madrid'te bir antlaşma imzalanmış olup, bu antlaşmaya taraf iken Türkiye, 1995 tarihinde anılan antlaşmadan ayrılma kararı almıştır⁶⁶.

Markalar hukukunda, milletlerarası alanda imzalanmış bir başka antlaşma da TRIPS'dir. "Trade Related Aspects on Intellectual Property Rights" in baş harflerinin adını oluşturduğu bu antlaşmanın dilimizdeki karşılığı, "Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Antlaşması"dır. Bu antlaşma, genel olarak yedi bölümden oluşmakta ve de birinci bölümde genel düzenlemelere ve ilkelere yer verilirken, ikinci bölümün ikinci ayrımında 15-21. maddeleri arasında, markalar yer almıştır⁶⁷. Bu antlaşma, ülkemiz tarafından 1995 yılında onaylanmıştır.

Türkiye, bu antlaşmaların yanı sıra, 1957 tarihli "Markaların Tescili Amacıyla Mal ve Hizmetlerin Sınıflandırılmasına İlişkin Nice Antlaşmasına" en son şekli 1979'da verilen "Markaların Şekilli Elemanlarının Milletlerarası Sınıflandırılmasını Tesis Eden Viyana Antlaşmasına" da katılmıştır.

Ülkemiz, ayrıca 14.7.1967'de Stockholm'de imzalanan ve kısa adı WIPO / OMPI olan "Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü Antlaşması" nı da onaylamıştır⁶⁸.

F. Coğrafi İşaretler

Coğrafi işaretler de, marka kavramı gibi, ayırt edici işaretler arasında yer almaktadırlar ve 1995 yılında yürürlüğe giren 555 Sayılı Coğ-

⁶⁵ ARKAN (dn. 59), 30.

⁶⁶ ARKAN (dn. 59), 31.

⁶⁷ SCHRICKER – BASTIAN – ALBERT, *Die Neuordnung des Markenrechts in Europa*, Baden 1998, 61.

⁶⁸ ARKAN (dn. 59), 33.

rafi İşaretlerin Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile düzenlenmişlerdir.

Coğrafi işaretleri genel olarak “menşe adları” ve “mahreç işaret”lerinden meydana gelirler. Menşe adlarından neler kastedilmek istenmiştir? Coğ. İş. KHK. m.3'e göre, bir ürün menşei olan yöre, olan veya bölge adı, aşağıdaki şartların birlikte karşılanması durumunda “menşe” adını belirtir:

- Coğrafi sınırları belirlenmiş bir yöre, alan, bölge veya çok özel durumlarda ülkeden kaynaklanan bir ürün olması;
- Tüm veya esas nitelik veya özellikleri bu yöre, olan veya bölgeye özgü doğa ve beşeri unsurlardan kaynaklanan bir ürün olması;
- Üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerinin tümüyle bu yöre, alan veya bölge sınırları içinde yapılan bir ürün olması;

Mahreç işaretlerinin ise ayırt edici özelliklerini şu şekilde belirleyebiliriz:

- Coğrafi sınırları belirlenmiş bir yöre, alan veya bölgeden kaynaklanan bir ürün olması;
- Belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri itibariyle bu yöre, alan veya bölge ile özdeşleşmiş bir ürün olması;
- Üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerden en az birinin belirlenmiş yöre, alan veya bölge sınırları içinde yapılan bir ürün olması.

Coğrafi işaretlerin, ayırt edici işaret olmasıyla birlikte en önemli özelliği de, malları ve hizmetleri coğrafi kökene ve bilgilere dayanmasıdır. Bu özellikleriyle markalardan ayrılırlar bile, aslında markalar ile aynı işlevi yerine getirmektedirler. Ayrıca coğrafi işaretlerinde, markalar gibi kendilerine özgü bir müşteri çevresi (goodwill) de vardır⁶⁹. Markalar gibi aynı işlevi yerine getiren coğrafi işaretler, Almanya, İngiltere ve Danimarka'da da garanti markası olarak kabul edilmişlerdir⁷⁰.

Ülkemizde, Coğ. İş. KHK m.4 uyarınca, menşe adı veya mahreç işaretlerinin korunması tescil edilmeleri suretiyle sağlanır.

⁶⁹ MÜHLEND AHL Alexander, *Deutsches Markenrecht*, München 1995, 239.

⁷⁰ BERG Günther, *Die Geographische Herkunftsangabe*, Berlin 1996, 425.

Coğrafi işaretler bakımından verilebilecek örnekler, Erzurum tulum peyniri, Balıkesir halısı⁷¹, Kanlıca yoğurdu, Ankara balı, Bozcaada Şarabı ve Trabzon tereyağıdır⁷².

G. Çipler

Yarı iletken ürün topografyaları da adı verilen, İngilizce karşılığı “chip” veya “silicon chip” olan, çipler, belirlenmiş bir düzeneğe göre tasarlanmış entegre devrelerini kapsamaktadır. Entegre devreleri, bir biri üzerine gelen katmanlardan meydana gelmekte olup, bu katmanların her biri görüntü verir. Topografyalar da, her bir katmanın görüntüsüdür ve birbirlerine bağlanmış şekilleri içinde barındıran üç boyutlu tasarımlardır⁷³.

Çipler, dünyanın hemen hemen her ülkesinde “su generis” haklarla korunmaktadırlar. Bu konudaki ilk düzenleme 1984 yılında A.B.D.’de çıkarılan “Yarı İletken Çiplerin Korunmasına İlişkin Kanun”dur⁷⁴. Bu kanunu, 1987 yılında Almanya’da çıkarılan kanun izlemektedir. Ülkemizde, bugün çipler konusunda özel bir düzenleme söz konusu olmayıp, TTK m.56 vd. hükümleri ve kıyasen FSEK hükümleri uygulanmaktadır. Bunlarla birlikte çipler, TRIPS m.35 kapsamı dahilinde de korunabilmektedir⁷⁵.

VII. Fikri Mülkiyet Hakkında Ülkesellik İlkesi

Fikri mülkiyet hakkında “ülkesellik” ilkesi ile ifade edilen, bu haklar ile buldukları ülke arasındaki bağıdır. Fikri hakların varlığı, ortaya çıkması, kapsamı ve sona ermesi korumanın isteneceği ülke hukuku tarafından mümkün olacaktır⁷⁶.

71 TEKİNALP (dn. 2), 25.

72 ERDEM (dn. 1), 25.

73 TEKİNALP (dn. 2), 22.

74 ERDEM (dn. 1), 33.

75 TEKİNALP (dn. 2), 22.

76 ERDEM Bahadır, *Fikri Haklarda Ülkesellik Prensipleri*, Prof. Dr. Nihal Uluocak’a Armağan, İstanbul 1999, 45.

Fikri mülkiyet haklarındaki ülkesellik ilkesi, yabancı doktrinde TROLLER tarafından, bütün dünyada kabul görebilecek bir şekilde ifade edilmiş, anılan yazar, ülkesellik ilkesi doğrultusunda, kendisinden koruma istenecek her ülkenin, kendi sınırları içinde fikri mülkiyet hakkının hangi sınırlar içinde ortaya çıkacağını ve nasıl sona ereceğini belirleyebileceğini işaret etmiştir. Ayrıca bu haklar üzerinde tasarruf imkanı nasıl olacaktır, neler tecavüz teşkil edecektir? Bu konuları da "Ülkesellik İlkesi" çözümlenecektir⁷⁷.

Bu tanımdan ortaya çıkan sonuç doğrultusunda, fikri mülkiyet hakkında ülkesellik ilkesi şu hususları belirleyecektir.

- Fikri mülkiyet hakkının varlığı
- Fikri mülkiyet hakkının kapsamı
- Fikri mülkiyet hakkının içeriği

Bu hususlar da, gayri maddi malların korunmasının talep edildiği ülkeye belirlenecektir.

Bu hususların, o ülke sınırları dışında herhangi bir etkisi söz konusu olmayıp, diğer devletlerce sağlanan korumadan da bağımsızdırlar. Fikri mülkiyet haklarında, ülkesellik ilkesi ilk olarak Alman İmparatorluk Mahkemesi tarafından patent hakları için söz konusu olmuş, 1927 tarihinden itibaren de, markalar içinde ülkesellik ilkesi kabul edilmiş ve de o tarihten itibaren bütün fikri mülkiyet hakları bakımından geçerli ve etkili olmuştur. Eğer herhangi bir ülkede, bir fikri mülkiyet hakkına ilişkin, bir kazanılmış hak söz konusu ise, başka ülkelerde de o fikri hak, o ülke için, o ülkenin fikri mülkiyet hakkı olarak tanınacaktır. Böyle bir tanınma söz konusu olsa da, bunun anlamı, o hakka sahip olan kişinin, başka ülkelerde de korunması demek değildir. Ülkesellik ilkesi doğrultusunda, koruma ülkesi hukuku, belirli fiilleri korunacak fikri hakka tabi olup olmayacağını ve hangi kategoride fikri mülkiyet hakkına tabi olacağını, bizzat belirleyecektir. Bir yazılım, fikir ve sanat eseri midir yoksa bir buluş mudur şeklinde bir belirleme bu ilke ışığında mümkün olabilecektir. Fikri mülkiyet hakkında ülkesellik ilkesinin kaynağı, tarihi, hukuki ve ekonomik öneminden kaynaklanmaktadır. 15.yy'da matbaanın ortaya çıkarıl-

⁷⁷ ERDEM (dn. 76), s.46'dan naklen.

masıyla gelişen, ülkesellik ilkesi, modern dönemlerde de fikri mülkiyet haklarının tescil zorunluluğu ve kamu hukukuna ilişkin bölümleri nedeniyle de, gerekli bir hal almıştır. Fikri mülkiyet haklarındaki tescil, tapu kütüğünde aynî hakların tescil edilmesi gibi, hukuki güvenliği sağlamak ve hak sahibini belirlemek amacı taşımaktadır. Ülkesellik ilkesi doğrultusunda, koruma ülkesi hukuku, belirli fiilleri korunacak fikri hakka tabi olup olmayacağını ve hangi kategoride fikri mülkiyet hakkına tabi olmayacağını ve hangi kategoride fikri mülkiyet hakkına tabi olacağını, bizzat belirleyecektir. Bir yazılım, fikir ve sanat eseri midir yoksa bir buluş mudur şeklinde bir belirleme bu ilke ışığında mümkün olabilecektir. Fikri mülkiyet hakkında ülkesellik ilkesinin kaynağı, tarihi, hukuki ve ekonomik öneminden kaynaklanmaktadır. 15.yy'da matbaanın ortaya çıkarılmasıyla gelişen ülkesellik ilkesi, modern dönemlerde de, fikri mülkiyet haklarının tescil zorunluluğu ve kamu hukukuna ilişkin bölümleri nedeniyle de, gerekli bir hal almıştır. Fikri mülkiyet haklarındaki tescil, tapu kütüğünde aynî hakların tescil edilmesi gibi, hukuki güvenliği sağlamak ve hak sahibini belirlemek amacı taşımaktadır. Ülkesellik ilkesinin, bütün dünya ülkeleri tarafından kabul görmesinde en önemli neden de ekonomiktir. Bu ekonomik nedenler de, ortaçağdan beri geçerli olmaktadır ve de anılan bu ilkenin kökleri, tarihsel açıdan eski dönemlere dayanmaktadır. Günümüzde, yeni teknolojik imkanların ortaya çıkması ve piyasaların küreselleşmesi de, fikri mülkiyet haklarında da bu ülkesellik ilkesinin yeniden ele alınmasının gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Fikri mülkiyet hakkını düzenleyen milletlerarası antlaşmalarda da "ülkesellik ilkesi" yerine, yeni bir ilke konulmuş değildir. Son yıllardaki milletlerarası ticari bağlantı ve hukuki birlik, hukuki birleşme girişimleri, BENELUX, AET gibi milletlerarası örgütlerin varlığıyla, fikri mülkiyet hakkında ülkesellik ilkesi de zaman geçtikçe zayıflamaya yüz tutmuştur⁷⁸.

Sonuç

İngilizce karşılığı "Intellectual property", Almanca karşılığı "Immateriale-Güterrecht" olan ve dilimizde fikri mülkiyet hakkı olarak ifade edilen fikri haklar, doktrinde bir bölüm yazar tarafından önceleri,

⁷⁸ ERDEM (dn. 76), 49-51.

“fikri haklar” ve “sınai haklar” olarak ayrı ayrı belirtilmekte idi. Daha sonraları bu görüş büyük ölçüde geçerliliğini yitirmiş ve de “fikri mülkiyet hakkı” bütün fikri ve sınai hakları kapsar bir ifade haline gelmiştir.

Bir “Hak” olarak fikri mülkiyet haklarını inceleyince, bu hakların bir insan zihninin ürünü olduğunu, gayrimaddi mallar üzerinde kurulduklarını, özel hukuka ilişkin hakları ifade ettiklerini ve de sahibine maddi ve manevi yararlar sağlayan “mutlak haklar” olduklarını görürüz. Burada fikri mülkiyet haklarının, diğer haklardan ayrıldıkları en önemli hususlar, insan zihninin ürünü olmaları ve gayri maddi mallar üzerinde kurulabilmeleridir. Burada gayri maddi mallar, medeni hukuktaki taşınır ve taşınmaz dışındaki malları ifade eder. Bunun dışındaki özellikleri, özel hukuka ilişkin olmaları ve mutlak olmaları yani herkese karşı ileri sürülebilmeleri, diğer aynı haklar içinde söz konusu olabilmektedirler.

Fikri mülkiyet hakkının kapsamı da, fikri ve sınai haklar ayrımının ortadan kalkmasıyla da genişlemiştir. Günümüzde fikir ve sanat eserleri, patentler, faydalı modeller, endüstriyel tasarımlar, markalar, coğrafi işaretler ve çipler, fikri ve sınai haklar olarak “fikri mülkiyet hakkı” adı altında anılırlar.

Fikri mülkiyet hakları, ayrıca varlıkları, ortaya çıkmaları, kapsamaları ve sona ermeleri bakımından korunma isteneceği ülke ile bağlı olduklarından “ülkesel”dirler ama bu ülkesellik gün geçtikçe zayıflamaya başlamıştır.

Fikri mülkiyet haklarının sadece milli nitelikte olmamaları, ülke sınırlarını aşan bir özellik göstermeleri, bu hakların milletlerarası antlaşmalarla da düzenlenmesini gerektirmiş ve bu konuda birçok milletlerarası antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmaların bir bölümüne Türkiye imza koymuşken, bir kısmına da katılmamıştır.